

■ УДК 130.2+304.44

М. Г. Складановська, доцент, Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпро

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНКУЛЬТУРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто систему підходів і методів дослідження екологічної інкультурації в контексті соціокультурної діяльності, екологічної культури особистості студента як результату цього процесу. Як методологічну базу використано культурологічний, синергетичний підходи, методи компаративного, функціонального та структурного аналізу, теоретичне моделювання, спостереження за діяльністю студента, опитування, математична обробка даних методами математичної статистики.

Ключові слова: екологічна інкультурація, екологічна культура, метод, культурологічний підхід, синергетика.

М. Г. Складановская, доцент, Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры, г. Днепр

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНКУЛЬТУРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассмотрена система подходов и методов к проведению исследования экологической инкультурации в контексте социокультурной деятельности, экологической культуры личности студента как результата этого процесса. В качестве методологической базы используются культурологический, синергетический подходы, методы сравнительного, функционального и структурного анализа, теоретическое моделирование, наблюдение за деятельностью студента, опрос, математическая обработка данных методами математической статистики.

Ключевые слова: экологическая инкультурация, экологическая культура, метод, культурологический подход, синергетика.

M. G. Skladanovska, Assistant Professor, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro

METHODOLOGICAL BASES FOR THE STUDY OF ENVIRONMENTAL ENCULTURATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES

The article considers a system of approaches and methods for conducting research on environmental enculturation in the context of socio-cultural activities, the ecological culture of a student's personality as a result of this process. As a methodological basis, culturological, synergetic approaches, methods of comparative, functional and structural analysis, theoretical modeling, observation of students' activities, survey, mathematical processing of data by mathematical statistics method are used.

Key words: ecological enculturation, ecological culture, method, culturological approach, synergetics.

Постановка проблеми. З кожним роком проблеми мотивації людської діяльності, її зв'язок з особливостями культури, нові стандарти поведінки стають дедалі важливішими. Опанування екологічної культури сучасною людиною, процес екологічної інкультурації українського суспільства є актуальними соціокультурними завданнями сьогодення.

Мета статті — проаналізувати провідні методологічні підходи щодо дослідження процесу екологічної інкультурації українського студентства та екологічної культури особистості як результату цього процесу в контексті соціокультурної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під терміном «екологічна інкультурація» слід розуміти процес інтеріоризації, засвоєння індивідом екоетичних цінностей, опанування екокультурних норм поведінки й ставлення до природи. Тобто процес екологічної інкультурації — це опанування людиною екологічної культури, освоєння її змісту й основних рис. Цей процес передбачає як цілеспрямовані впливи на особистість під час навчання, виховання, так і підсвідомі — мистецтва, природного та природно-антропогенного середовищ, культуротворчу діяльність. Цей підхід передбачає наявність ціннісного коду щодо культури, що існує в певному соціальному середовищі, або того, який називають екологічною культурою. Дослідження екологічної інкультурації має виявити світоглядну інтерпретацію існуючих концепцій, характерні особливості як об'єкта дослідження — процесу екологічної інкультурації особистості в контексті соціокультурної діяльності, так і суб'єкта як дієвого учасника цього процесу, носія певних екологічних норм, цінностей, усвідомлених зразків екологічної поведінки — українського студента. Суб'єкт-об'єктність інкультурації особистості реалізується в тому, що особистість творить свою культуру, але культура потребує від індивіда опанування певних норм, традицій, ідей, цінностей. Отже, у процесі інкультурації відбувається не тільки становлення особистості, але глибший її розвиток і самоактуалізація.

Повністю поділяємо думку знаних науковців (В. М. Шейка, Ю. П. Богуцького, Н. М. Кушнарєнко), відповідно до якої методологічна платформа культурологічного дослідження — це стратегія методологічного плюралізму, вміння використовувати різноманітні підходи й методи поза межами професійно вузькоорієнтованого знання (Шейко, 2016, с. 42).

Перший етап дослідження визначив рівень узагальнення понять «інкультурація», «екологічна інкультурація», «екологічна культура», оскільки зміст світосприймальних категорій зазнає змін у процесі історичного розвитку й має соціокультурний вимір. Субстанційний підхід дозволив виявити провідні смислові аспекти поняття екологічна культура як результату процесу екологічної інкультурації. Отже, екологічна культура — це:

— не лише ставлення індивіда до природи, але й «образ світу», у якому експлікуються місце людини в Універсумі, її світосприйняття. Отже, акцентується не тільки на емоційно-оцінювальному, але й світоглядному аспектах.

- сукупність ціннісних орієнтацій людини, норм, настанов, усвідомлених «заборон» і «дозволів» щодо взаємовідносин людини і природи, традицій і звичаїв гармонійного співіснування, що передаються з покоління в покоління.
- система способів, засобів адаптації людини до навколишнього середовища, тип природокористування, творча свідома діяльність людей.
- спосіб життя, тип життєдіяльності людини, у якому матеріалізується її світосприйняття.
- процес постійного самовдосконалення особистості, зокрема опанування високогуманних цінностей, шанобливого ставлення до всього живого, духовної культури.

Провідна умова розвитку екологічної культури (як і культури загалом) — постійна прогностична діяльність, «погляд у майбутнє», що має важливе світоглядне значення: вона є основою, яка визначає певне ставлення до світу, що актуалізує науковий світогляд. «Вищим рівнем культурних феноменів <...> є той, що орієнтує на майбутнє весь соціум як цілісну систему» (Мурашкін, 2007, с. 239).

Спадковість, на думку Н. В. Гончаренко (1980), стає чинником розвитку культури за умови виконання таких вимог:

- суспільство запозичує прогресивні елементи з культурної спадщини (у контексті екологічної культури йдеться про ті цінності, що сприяють гармонійному розвитку людства і природи);
- наявність соціально-економічних та ідеологічних передумов для використання цих традицій — отже, зрілість суспільства;
- у суспільстві є наукові інституції, здатні до вибіркового підходу до минулого досвіду й упровадження цих ідей у наукову, виховну, соціокультурну практику.

Провідною умовою прогресивного розвитку екологічної культури є взаємодія різних культурних утворень, їх різноманіття.

Функціональний підхід дозволив конкретизувати основні функції екологічної культури, провідні умови її розвитку:

- адаптивна функція — адаптація людини до зміненого екологічного середовища;
- комунікативна — запровадження ідей ноосфери в практику міжособистісних, міжгрупових, міжнаціональних відносин, суб'єктивізація стосунків з природними об'єктами;
- прогностична — передбачення наслідків людської діяльності;
- інтегративна — об'єднання наукової спільноти, суспільних і міжнародних організацій з метою запобігати глобальній екологічній катастрофі;
- аксіологічна — формування світосприйняття особистості;
- виховна функція і функція соціалізації — опанування позитивних стереотипів поведінки щодо збереження природи та здоров'я людини, технологій взаємодії суспільства і природи;
- регулятивна (нормативна) — формування системи моральних, екоетичних цінностей і правового забезпечення їх дотримання;

- інформаційна — поширення нових наукових екологічних знань, правдивої інформації про стан довкілля, досвіду минулих поколінь щодо взаємодії людини і природи;
- розвивальна — уможливлене розкрити творчий потенціал особистості за допомогою усвідомлення духовної цінності природи, відчуття її краси й гармонії, отримати енерго-інформаційне «підживлення» свого емоційно-почуттєвого світу та інтелектуальної діяльності.

Провідною засадою дослідження процесу екологічної інкультурації є культурологічний підхід (В. Шейко), що аналізує предмет дослідження як культурний феномен, інтегруючи різноманітні методи й методологічні практики. Культурологічний підхід використовує найсуттєвіші ознаки культури, її субстанційні, функціональні, аксіологічні аспекти, розглядаючи світ як багаторівневу ієрархічну систему «Культура», яка складається з трьох основних підсистем: «природа», «людина», «суспільство» і зв'язків між ними (Шейко, 2016, с. 107). Функціонування й розвиток екологічної культури — це процес, що визначається законами самоорганізації складних систем на основі методологічних принципів синергетики.

Саме на базі синергетичної методології уможливлені моделювання образу майбутнього, прогнозування процесів соціоприродних систем. Нестабільність глобальної екологічної ситуації, реальні загрози збереженню здоров'я й життя людини, непередбачені конфлікти засвідчують: екосфера подібна до складних дисипативних систем, що самоорганізуються. На основі праць (Дулин, 2006; Князева, 2005; Пригожин, 2002) з'ясовано, які характерні ознаки синергетичного підходу можна застосувати для дослідження феномену екологічної культури та процесу екологічної інкультурації.

У синергетичному аспекті саме різноманіття є підґрунтям самоорганізації системи. Одноманітність не створює гармонії. Отже, біорізноманіття в біосфері й різноманітності підходів до екологічної інкультурації, збереження різноманітної екокультурної спадщини різних народів є «страховим полісом» розвитку людської цивілізації, Homo Sapiens, його духовної культури загалом і екологічної культури як її складової.

Ціле розвивається швидше, ніж окремі його складові. Отже, актуалізується проблема сумісного розвитку — коеволуції людського суспільства і природи. «Необхідно орієнтуватися на природні тенденції розвитку й навчитися резонансувати з ними» (Дулин, 2006, с. 197).

Мале збурення може вивести систему зі квазісталого стану. Отже, дії окремої людини можуть суттєво впливати на стан екосфери, і відтак відповідальний кожен громадянин — за стан довкілля, суспільної екосвідомості й екологічної культури, що має не тільки аксіологічне підґрунтя, але й теоретичну синергетичну базу.

Стан соціокультурних і природних процесів сьогодення не залишає суспільству часу на повільний шлях коеволуції. Необхідно значно скоротити час виходу на потрібний стан системи, а для цього слід визначити спектр атракторів і навчитися їх резонансно збуджувати. На нашу думку, саме цей процес передбачає знання вимог екологічного імперативу та їх ре-

алізацію на практиці сьогодення, формування нового мислення, переорієнтацію більшості ціннісних шкал, заборону війн, підвищення ролі Вчителя (Моисеев, 1990), екологізацію економічної діяльності, науки, освіти, культури (Крисаченко, 2002).

Будь-який процес містить інформацію про минуле й майбутнє. Отже, екологічна культура є процесом створення нових цінностей ставлення до світу природи як переосмислення екокультурного надбання наших предків. Майбутнє визначається сучасним станом формування екологічної свідомості, екологічної культури й подальшим розвитком людства.

Ефективними є не найсильніші, а правильно організовані збурення. На нашу думку, науково обґрунтовані програми екологічної інкультурації особистості студента до позааудиторної дозвілєвої сфери за умов їх системного впровадження можуть бути ефективнішими, ніж великі за обсягом і матеріальними витратами регіональні або державні проекти.

Синергетичний підхід дозволяє стверджувати: майбутнє неоднозначне, але сама людина, її зусилля відіграють провідну роль як у трансформації нелінійного соціального середовища, так і у виборі шляху виходу нелінійних ситуацій, що мають широкий спектр варіантів розвитку. Синергетичний підхід уможливорює визначити вплив суб'єкта екологічної інкультурації на стан сформованості екологічної культури суспільства загалом та формування екоцентричного типу світосприйняття. Актуальності набувають дослідження як культурно-історичного аспекту взаємовідносин людини і природи, так і умов формування особистості нового типу — екологічної особистості.

Дослідження культурно-історичного аспекту має на меті не тільки проаналізувати генезис феномену «екологічна культура», але й за допомогою синергетичного підходу змодельовати майбутнє процесу екологічної інкультурації як переосмислення екокультурного надбання предків та використання екокультурної спадщини. Але створення умов для оптимального розгортання цього процесу багато в чому залежить від суб'єктивного фактора. Саме тому вважаємо за необхідне проаналізувати особистісний рівень розвитку екологічної культури та чинники ефективності процесу екологічної інкультурації українського студента.

Екологічна інкультурація — це активний процес. Отже, ми розглядаємо діяльність як необхідну умову й засіб розвитку певних властивостей особистості, а свідому екологічну діяльність — як мету процесу опанування екологічної культури особистістю. Адже діяльність — це динамічна система взаємодії індивіда зі світом, комунікація, під час якої відбувається реалізація суб'єктом своїх відносин з оточуючим середовищем. Вивчаючи процес екологічної інкультурації в процесі соціокультурної діяльності за допомогою соціокультурного підходу, слід акцентувати на характеристиках соціокультурного середовища, культурно-ціннісних комплексів (як традиційних, так і нових), екокультурній компетентності нових членів суспільства (Шейко, 2016, с. 108).

Висновки. Таким чином, у методологічних засадах дослідження маємо виокремити дві групи методів. Перша (історико-генетичний, структурно-функціональний, системний, аксіологічний, моделювання) — теоретичний аналіз змісту функцій екологічної культури як системи, її світоглядних і ціннісних аспектів та можливостей розвитку. Друга (соціокультурний, соціокомунікативний, системно-діяльнісний, соціокультурне спостереження, соціокультурне проектування, а також емпіричні методи спостереження, опитування, методи математичної статистики) досліджує процес екологічної інкультурації особистості, суб'єктний чинник цього процесу, ефективність соціокультурної комунікації, спрямованої на трансляцію цінностей, традицій, інформації та створення нових смислів.

Перша група методів дозволяє виявити цивілізаційний зміст екологічної культури, її значення для стабільного розвитку суспільства, проаналізувати соціогенетичний та особистісний аспекти екологічної культури як результату процесу екологічної інкультурації, її зміст, морфологію та провідні функції.

Друга група методів уможливило дослідити чинники ефективності екологічної інкультурації особистості студента, зміст основних напрямів цього процесу, види і форми соціокультурних заходів, спрямованих на опанування екологічної культури особистістю студента, практичну реалізацію та психологічне підґрунтя.

Отже, реалізація культурологічної моделі дослідження, що базується на культурологічному підході із застосуванням елементів синергетичного і психологічного підходів, дозволяє розкрити сутність феномену екологічної культури та процесу екологічної інкультурації, виявити їх характерні особливості, здійснити верифікацію висновків на основі аналізу емпіричного матеріалу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням кроскультурного аспекту екологічної інкультурації молоді та впровадженням результатів дослідження у розробку інноваційних технологічних проектів на базі синтезу сучасної технічної та гуманітарної культур.

Список посилань

- Гончаренко, Н. В. (1980). *Духовная культура: Источники и движущие силы прогресса*. Киев: Наукова думка.
- Дулин, П. Г. (2006). Актуальность синергетической методологии в контексте проблем и перспектив консолидации. *Гуманитарный журнал*, 1–2 (29–30), 196–202.
- Князева, Е. Н. (2005). *Основание синергетики. Синергетическое мировидение*. Москва: Комкнига.
- Крисаченко, В. С. (2002). *Екологія. Культура. Політика*. Київ : Знання України.
- Моисеев, Н. Н. (1990). *Человек и ноосфера*. Москва: Молодая гвардия.
- Мурашкін, М. Г. (2007). Культура і буття людини. *Філософія, культура, життя, Міжвузівський збірник наукових праць*, 29, 232–243. Дніпропетровськ: ДДФА.

- Пригожин И. (2002). *Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой*. Москва: УРСС.
- Шейко, В. М., Богущкий, Ю. П. і Кушнаренко, Н. М. (2016). *Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства, Навчальний посібник*. Харків: ХДАП.

References

- Goncharenko, N. V. (1980). *Spiritual culture: Sources and driving forces of progress*. Kyiv: Naukova dumka. [In Russian].
- Dulin, P. G. (2006). The relevance of the synergetic methodology in the context of problems and prospects for consolidation. *Humanitarian journal*, 1–2 (29–30), 196–202. [In Russian].
- Knjazeva, E. N. (2005). *The basis of synergetics. Synergistic Worldview*. Moscow: Komkniga. [In Russian].
- Krysachenko, V. S. (2002). *Ecology. Culture. Policy*. Kyiv: Znannia Ukrainy. [In Ukrainian].
- Moiseev, N. N. (1990). *Man and noosphere*. Moscow: Mol. gvardiya. [In Russian].
- Murashkin, M. H. (2007). *Culture and being of man. Philosophy, culture, life*. Interuniversity collection of scientific works, 29, 232–243. Dnipropetrovsk: DDFA. [In Ukrainian].
- Prigozhin, I. (2002). Order out of chaos. A new dialogue between man and nature. Moscow: URSS. [In Russian].
- Sheyko, V. M., Bohutskyi, Yu. P., Kushnarenko, N. M. (2016). *Scientific work in the field of cultural studies and art studies: a manual*. Kharkiv: KhDAP. [In Ukrainian].

UDC 130.2+304.44

M. G. Skladanovska, Assisitant Professor, Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro

Marina.skladanovskaya@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6552-5460

METHODOLOGICAL BASES FOR THE STUDY OF ENVIRONMENTAL ENCULTURATION IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES

The aim of the article is to consider a system of approaches and methods for conducting research on environmental enculturation in the context of socio-cultural activities, the ecological culture of a student's personality as a result of this process.

Research Methodology. As a methodological basis, culturological, synergetic approaches, methods of comparative, functional and structural analysis, theoretical modeling, observation of students' activities, survey, mathematical processing of data by mathematical statistics method are used. The culturological approach enables to integrate different methods of the investigation of cultural phenomenon in its ontological essence. The synergetic approach allows determining environmental impact of the subject of enculturation under the conditions of formation of ecological culture of society in general and the formation

of such ecocentric worldview.

Results. The obtained results make it possible to substantiate the scientific use of the term “environmental enculturation” and identify its content. The study of cultural and historical aspect aims not only to analyze the genesis of the phenomenon of “environmental culture”, but use the synergetic approach to model the environmental future of enculturation as rethinking the ecocultural heritage of our ancestors. The study revealed that the conditions for optimal deployment of this process largely depend on the subjective factors. The author demonstrates the importance of analyzing the personal level of ecological culture and environmental factors of efficiency of the process of Ukrainian students’ enculturation.

Novelty. The paper raises the issue of methodological bases of the research of Ukrainian students’ environmental enculturation in the context of modern social and cultural activities.

The practical significance. The results of theoretic research can be implemented into social and cultural activities. The evidence from this study suggests a variety of new developments using the observation, interrogation methods, and a method of mathematical statistics.

Keywords: *ecological enculturation, ecological culture, method, culturological approach, synergetics.*

Надійшла до редколегії 07.06.2017 р.